

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanusított szíveségét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzetit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveleiből).

Czetz János
magyar tábórnok.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Gróf Kuun Géza.

Az „Örmény Múzeum“ ügyében. — Dr. Herrmann Antalnak indokolt javaslata.

A magyarok eredete és őslaka. — Ötödik közlemény. — Irta: Szongott Kristóf.

A kaukázusi örmény katolikusok egyházi kormányzata. — X-től.

Örmény Múzeum.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Thököly hamvait exhumálták.

Örmény eredetű országgyűlési képviselők.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Örmény műkincsek.

Igazság, barát, munka.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

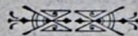
Csemegesajt a Mezőségről.

Melyik a Mezőség fővárosa?

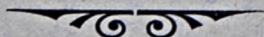
MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Delcasse egyik levele.

Manchester-i örmények.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona,
fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér. ===

GRÓF KUUN GÉZA.

Április 15-én délután kísérték örök nyugvóhelyre Kun Géza holttestét. Vele sírba szállt az a sok tudás, mely maradandó emlékeiben örökké fentartja emlékezetét a nemes főurnak. Meghalt és eltemetett. Földi porai lenn nyugsznak az anya-természet kebelén; de lelke fölszárnyal a magasba, az ideák honába. Ki örökké a szép és nemes törekvések gyümölcsét érlelte, kinek egyetlen gondolata nem volt, mely ne lett volna nagy és magasztos, — most elérkezett a boldogság mezejére, melyben az örök tudás lakik. Álma ott is szép lesz. Mig élt, fáradt és küzdött; sokat akart és nagyra törekedett. Sokszor megtörött akarata az ellentállás szikláin; de kinek szive-lelke nagy tettekre törekedett, az előtt nincs akadály. Tudós volt és tudománya megvigasztalta; ember volt és lelke melege hevítette; férfiú volt és bátorsága sarkalta. A cél nagy, olyan, mint a mesebeli üveghegy: sokan kísérlik meg felmenni annak tetejére; a pálya sikamlós és a mélyre zuhannak, kik készületlenül indulnak útra. . . .

Még ifjú volt, midőn álmait szövögette arról a mesés pályáról, mit később bejárt. Tizenkilencz éves korában

irta első nyelvészeti tanulmányát „A semi névidom“-ról és a fiatal ember alapos készültségű munkája az akkori legelső tudományos folyóiratunkban látott napvilágot.

Ezzel a kapú kitérte előtte és a tudomány labirintusának tekervényes útjai önként kínálkoztak. Kuun Géza pedig megállott egy percre csak azért, hogy magához vegye Ariadne-fonalát. Beutazta Keletet, de bejárta a Nyugatot is; elsajátította, magáévá tette a modern és orientalis nyelveket; mert tudta, érezte, hogy ama nagy problémának kikutatására, hogy hol volt népünk eredeti őshazája, nem elég a lelkesültség, sem a törekvő szorgalom. A munkás hiába akarja kibányászni a kincset, ha nincsenek eszközei.

Megtanult beszélni, Kuun, beszélni, a mint Isten adá az embernek a beszédet. Nem volt gondolat, mely idegen lett volna előtte, nem ember, kinek szava rejtély lett volna előtte.

És kutatott, keresett. Hosszú éveken át a legmegfeszítőbb igyekezettel, igazi vas-szorgalommal kutatta át a keleti népek legrégebbi hagyományait. Kutatásai drága gyöngyök maradnak az archeologia múzeumában, s a tudósok, kik nyomdokaiba lépnek, hálával emlékeznek meg dicső elődjükről. . . („Ellenzék“).

Nemcsak pótolhatlan munkatársa volt az „Armenia“-nak, (melynek előfizetői fényes sorában ott diszelgett halhatatlan neve), hanem a szerkesztővel levelezésben is állott. . . Szongott Kristóf azzal rott le utolsó tiszteletét a nagy tudós iránt, hogy Szamosújvárról személyesen bement Kolozsvárra és részt tett a temetés gyász-szer-tartásában. . . .

Április hó 15-én, délután 4 órakor helyezték örök nyugalomra a magyar tudományos világ és az erdélyi arisztokraczia nagy halottját: dr. gróf Kuun Gézát. Az elhunyt főuri tudós koporsója valóságos búcsújáróhely volt a köztemető kápolnijában. Egymást érték a látogatók: ismerőse, t, tisztelői, hogy elbucszúzzanak tőle, ki nemsokára sirba szállott. Koszorúk özöne borította be a ravatalt, melyet négy fekete díszbe öltözött testőrszolga őrizett. Délután a ravatalt a bejáró kapú közelében helyezték el.

Itt folyt le a gyászszerartás utolsó részlete. Már jóval a kitüzött idő előtt gyülekezni kezdett a közönség. Négy órakor már ezrekre menő embertömeg vette körül a helyet. Ott voltak a gyászoló családon kívül az erdélyi főuri világ tagjai, Kolozsvár előkelősége és azon egyesületek, melyeknek dísze volt, teljes számban vettek részt a szerartásban; Hunyadvármegye törvényhatósága, a hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat, a szászvárosi Kuun-kollégium, Hunyadmegye gondnoksága képviseltette magát és koszorút helyezett a koporsóra. A szerartás dr. Bartok György ev. ref. püspök magasan szárnyaló imájával kezdődött. Dr. Bartok püspök bucsúszavai után Nagy Károly ev. ref. theologiai tanár, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület és az ev. ref. egyház-kerület nevében parentálta el az elhunytat, ki mindkét egyesületnek kötelékébe tartozott. Dr. Versényi György az Erdélyi Irodalmi Társaság legbúzóbb és legtevékenyebb tagját bucsúztatta el gyönyörű poetikus beszédjében. Dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanár az Erdélyi Múzeum képviselőjében mondotta el csinos beszédét. Ezután a koporsót kocsira téve, örök nyughelyére szállították. (Ujság).

AZ ÖRMÉNY MÚZEUM ÜGYÉBEN.

Az orientálistáknak 1905. húsvétkor Algirban tartott XIV. nemzetközi kongresszusa elé terjesztett megokolt javaslat.

Magyarországon, Európa szívében, az ural-ajtaji eredetű, a nyugati civilizáció magaslátára emelkedett magyar faj alkotott és tart fenn 1000 év óta nagy történelmi hivatású, alkotmányos szervezetű nemzeti birodalmat.

Azonban mint a napsugár fehér fényében a szivárvány színei egyesülnek, úgy különböző népek egybeforrása

alkotja a magyar nemzetet. Európa nagy népcsaládjai, germánok, románok, szlávok, kisebb-nagyobb viruló ágazatokkal koszorúzzák a nemzet erős törzsét, a magyar fajt. Ezenkívül más népcsaládok hajtásai is tenyésznek az éltető tövön. Szemita zsidók tömege jelentős tényezője a szellemi és nemzetgazdasági életnek. Ind cigányok kóbor rajjai csak itt találtak igazi hazát és letéteményesei lettek a világszerte népszerű magyar zenének.

E terebélyes népkoronának úgyszólván sudara az örmény elem, számra legkisebb, értékre legkiválóbb.

Magyarok és örmények, e rokonnépek, több ízben érintkeztek egymással. Először talán Etelközben, a Volga mellékén, a hol örmény elemek keveredtek a magyarságba. De a magyarok európai hazájában is, a honfoglalás óta (melyben némely adat szerint örmények is részt vettek), századokon át találunk örmény telepek és kiváló egyének nyomaira. Nagyobb számban azonban 1672-ben kerültek Erdélybe, Apafi Mihály fejedelem meghívására.

De a szenvedések hosszú kalváriáját kellett megjárniok, amíg ide jutottak. Az erdélyi örmények ősei 1239-ben, a Sirág gyöngyéből, az 1000 templomú, feldult Ániból menekültek kincseik egy részével előbb Krimiába, innen a tatárok elől Lengyelországba, majd Moldovába, tudtokon kívüli ős trák rokonok, a rumének közé. A vajdák türehetetlen sanyargatásai elől végre Erdélybe (s a kapcsolt részekbe) jöttek. Itt viruló városokat és egyházközségeket alapítottak, gazdag kereskedelmet és ipart teremtettek, fejlett kulturát terjesztettek. Majd a XVIII. század derekán, a törökök végleges kiűzése után néhányan a Bánságba telepedtek, hol lakatlan mocsarakból Kanaánt varázsoltak.

Erdélyben egyházi autonómiát élveztek, külön örmény-katolikus szertartású püspökségek volt. Ehhez való törvényi jogukhoz most is ragaszkodnak.

A magyar nemzet a többi fajok nemesebb, kiválóbb egyéneit cím szerint is nemesekké tette és a selectio természeténél fogva magába olvasztotta. Az újabb időben egyedül a színnemes örmény elem volt az, a mely ter-

mészetes válrokonságánál fogva a maga egészében forrott össze a nemzetalkotó magyarsággal, nyelvben, érületben, kulturában egyaránt; de ethnikai erényeinek és anthropologiai főbb sajáttságainak fentartásával.

S a 15000-nyi örménység a magyar nemzeti kultúrának és közéletnek minden számarányt messze meghaladó mértékben jelentős, kiváló és előkelő tényezője. Eredetileg főképp mint kereskedők voltak az erdélyi nemzetgazdaság főfaktorai. De újabban az intelligencia minden pályáján nagy szerepet játszanak. Mint a nemzet sorsát intéző bölcs államférfiak, mint a szabadságharcz hős hadvezérei, mint tudós tanárok, mint orvosok, ügyvédek, bírók, köztisztviselők nagy számmal foglalják el a legelőkelőbb állásokat. Van tekintélyes magyar-örmény szemléjük s a budapesti egyetemen az örmény nyelv számára katedrájuk. És habár az újabb gazdasági alakulások nem épen előnyösek az örmény elem térfoglalására nézve s a kormányzati politika nem kedvezett az örmény lakta városok fejlődésének, az örménység mégis boldogul és érvényesül.

Most a XX. század, mint új kulturkorszak küszöbén a magyarországi örményekben is tudatossá vált a mult halványuló hagyományairól való beszámolás köteletségének közérzete. Eltökélték, hogy összegyűjtik és megmentik e hagyományokat a nem dicstelen mult kegyeletes emlékeül s a jövőben való méltó létnek egyik jogalapjául és biztosítékául. Nemzeti ereklyéik e közkinccsésé válandó gyűjteményében egyúttal hálaáldozatot mutatnak be a magyar nemzetnek, mely végleges hazát és boldogulást nyújtott Hájk sorsüldözte sarjának.

Örmény múzeumot alkotunk Szamosújvárt, az erdélyi örménység metropoliszában; az örmények által örmény szellemben kormányzott örmény városban, az örmény kultúra és családi erények e mentsvárában, számos örmény intézmény székhelyén, a hol ezenkívül görög-katholikus püspökség, állami főgymnasium és nagyszámú egyéb kulturintézmény van.

Az örmény hagyományok őrző nemtője az örmény egyház lévén, a szamosújvári örmény-katholikus egyháznak mint az erdélyi örmény püspökség örökösének és váro-

mányosának örök időkre bizton védő égisze alá, sőt elidegeníthetetlen tulajdonjogába bocsátják az örmény ereklyéket és emlékeket. Az egyházi klenodiumokat a szamosújvári örmény székesegyháznak az örmény múzeumba deponálendő kincseivel együtt, az egyháznak ezzel dommmúzeummá alakulandó oratoriumaiban helyezzük el, a világi tárgyakat pedig a volt örmény gymnasiumnak a város tulajdonában lévő ódon épületében. De biztos a reményünk, hogy az örmény múzeumnak saját külön, díszes és alkalmas hajléka lesz.

A magyar közvélemény és a kultura országos intézői rokonszenves örömmel és biztató méltánylással, a hazai örmények egyetértő lelkesedéssel fogadták a nagy alkotás tervét. Előkelő örményeink, miniszterek és nagybirtokosok, tudorok és közéleti kiválóságok büszkén vállalnak részt ez ügy vezetésében. Alapítványok és nagyértékű tárgyadományok érkeznek be. Pedig csak most tartottuk meg a múzeumot létesítő egyesület alakuló közgyűlését. Az alapszabályok jóváhagyás alatt vannak. Az érdemleges agitálást még nem kezdhettük meg. És már mutatkozik a biztos siker minden garanciája.

A kezdeménynek egy messzeható külső eredménye is van. A külföldi, nyugoti és keleti örmények azon fő tényezői, a kikkel e kezdeményezők személyes összeköttetésben állanak s a kiket a rendelkezésre állott nagyon rövid idő alatt értesíteni lehetett az örmény múzeum tervéről, ezt lelkes helyeslő rokonszenvvel fogadták, mint a világ örményeinek egyetemére nézve is nagyfontosságú, nagyhivatású alkotást, melyet pártolni kell minden örménynek. Ez a mozzanat a legjelentősebb a jelen előterjesztésre nézve.

Köztudomású az örmények ősi műveltsége, feltűnő kulturképessége, kiváló műérzéke, redkivüli ügyessége. Az örmény szellem és kéz alkotásai kiváló helyet biztosítanak e nemzetnek a művelődés történetében. Ez alkotások diszei az előkelő örmények házainak, híres zárdái kincstárainak, egyes magán- és közgyűjteményeknek. De az egész örménységre kiterjedő és emellett speciális örmény jellegű nyilvános múzeum még nincs sehol.

Ilyenné akarjuk tenni a szamosújvári örmény múzeumot. Olyan intézménynyé, mely minden politikai célzat és szinezet kizárása mellett, lehetőleg mindent összefoglaló hű tükre legyen az összes örmények világkultúrájának. Az örmény műveltség pantheonjává, a hova nemcsak a magyarországi, de minden nyugoti és keleti örmény teljes megnyugvással letehesse nemzeti kincseit, egyházi ereklyéit, családi emlékeit, népéletének hagyományos tárgyait, iparának, művészetének termékeit, irodalmának alkotásait, a dicső örmény mult minden hagyatékát s jelenben élő életének megőrzésre méltó összes inventáriumát. És letehesse ott abban a biztos tudatban, hogy adománya épen ezzel válik a nevére kitörölhetetlenül betáblázott elidegeníthetetlen szellemi sajátjává és hogy ezzel egyúttal az örmény nemzet számára örök időkre kamatozó tőkét teremt, mely egyik záloga lesz a multhoz méltó jövőnek.

De mi jogosít arra, hogy épen Magyarország erdélyi részébe helyezzük e világra szóló intézményt?

Magyarország nemzeti ereje és állami léte Európa politikai egyensúlyának, a kultúrtörténelem folytonosságának, a világbékének egyik fundamentalis feltétele. Erdély pedig nyugot és kelet mesgyéje, századokon át elsörendű közvetítő volt a két világ között. Erdély régtől fogva a szabadság, az egyenjogúság, a vallásos türelem, a sokoldalú kultúra klasszikus földje. Az erdélyi örménység az egész nyugaton a legjelentősebb. Erdélyben minden eshetőséggel szemben a legbiztosabb helyen lesznek az örménység kincsei. És végre Erdélyben azért is lett jogosult az örmény múzeum, mert már tényleg létezik.

Felesleges e helyen fejtegetni, milyen fontos egy egyetemes, centrális örmény múzeum nemcsak az örménységre, hanem általán az orientalista tanulmányokra nézve. De talán nem felesleges hangsúlyozni, hogy az illetékes tudományos köröknek, főképp pedig a keletre vonatkozó összes tudományok legfő tekintélyének és forumának az orientalisták nemzetközi kongresszusának helyeslése és erkölcsi támogatása mily nagy súlylyal bír arra nézve, hogy az örmény múzeum fontosságát és szükségességét

belássák és a nagykeretű s épen ezért rendkívüli erőt és eszközöket megkívánó intézmény lelkes bizalommal és bőkezű áldozatkészséggel felkarolják nyugot és kelet örömei és támogassa az első sorban érdekelt és erre hajlandó magyar kormány.

Mindezek alapján a következő határozati javaslatot terjesztem a tisztelt osztály elé:

„Az orientalisták nemzetközi kongresszusa, mint a nyugot és kelet közti szellemi érintkezés főápolója örömmel üdvözli a szamosújvári örmény múzeum létrejöttét, helyesli conceptióját, erkölcsileg támogatja az intézményt és ajánlja az összes örmények és orientalisták pártfogásába és a magyar kormány jóakaró figyelmébe.“

Kérem a tisztelt osztályt, méltóztassék e javaslatot elfogadni és hozzájárulás végett a kongresszus plenuma elé terjeszteni.

Szamosújvárt, 1905. márczius 31.

Előterjeszti dr. Herrmann Antal, az örmény múzeum tiszteletbeli igazgatója, az orientalisták több nemzetközi kongresszusának tagja, a római kongresszuson a II. osztály elnöke, a római és hamburgi kongresszus által szervezett középázsiai bizottság tagja, a néprajzi múzeum magántanára, az EKE kolozsvári néprajzi múzeumának tiszteletbeli igazgatója, a budapesti állami Paedagogium tanára stb.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Ötödik közlemény.)

11. Fejezet. A magyarok keletkezése és bölcsője.

Az új hazában (Etelköz) az örmények szövetséges társukkal, a básziliusokkal még szorosabb frigyre

léptek: házasságokat kötnek. A keresztény básziliusok, kik közt sokkal több volt a férfi (L. Leó császár taktikája XVIII. fejezetének 44. pontját, hol ezen szavak fordulnak elő: Πολύανδρόν ἐστι τοῦτο τὸ ἔθνος, férfiakban bővelkedő ez a nép. — Marczali H., A magyar történet kútfői 15 lap), mint a nő, — többnyire keresztény örmény nőkkel léptek házasságokra. . . .

És ezen nemes házasságokból ered egy új nép: a dicső magyar nép, melyet idegen nyelven „hunkár”-nak neveznek. (Ezen hunkár szóból csinálták később a populus hungarus és gens hungara népvét.)

Állításom helyességéről tanuskodik a tudós Konstantin császár, ki nagyon nevezetes munkája 37. fejezetét ezen szavakkal kezdi el: „Tudni való, hogy a besenyők kezdetben az Atel (Ἀτῆλ) folyónál és a Geikh (Jaik = Ural) folyónál laktak, a mazaroknak (Μαζαροι = magyar-ok) és az úz nevezetűeknek szomszédságában.” (Marczali H., A magyar történet kútfői 32 és 45 lap.) Előbb pedig (L. ezen munka 9. fejezetét [27. lap], mely ezt a címet viseli: „A básziliusok”) én is azt mondtam a derék Mechithár után, hogy: „A básziliusok népe az Átel folyó mellett lakott.” Tehát básziliusok = mazarok (magyarok.) Ebből még az is következik, hogy ez a szép népszó: magyar már Etelközben nemcsak meg volt alakulva, hanem közhasználatban is volt. . . .

Két indogerman néptörzs egyesült tehát az Etelközben egymással és életet adott egy új népnek: a magyarnak. És ha a bászilius a magyar népnek apja, úgy az örmény annak az anyja. A művelt keresztény, görög-római eredetű bászilius apától és a szintén keresztény örmény anyától született új nép: a magyar örökölte mindazon jó tulajdonságokat, melyekkel a nemes szülők birtak.

E szerint a magyar nép Etelközben született és itt ringatták bölcsőjét is. . . .

És ez a magyar nép az, mely a „turk”-ok között az előkelő osztályt képezte. Ezen előkelőségről

tesz bölc s Leó kelet római császár taktikája XVIII. fejezetének 49. pontjában említést, midőn így szól: „De nemcsak ö k maguk (a turkok. Sz. K.) ö ltenek fegyvert, hanem elő kelő embereik lovaikat (Az eredetiben görögül így: *οἱ ἵπποι τῶν ξιφανῶν*¹⁾) elül vassal vagy nemezzel vértetik.“

A gazdag magyarok fényben, pompában éltek, vagy hogy Leó császár szavaival éljünk: „Pompa kifejtése és gazdagsága mellett csak arra van szorgalmatos gondja (a magyarságnak), hogy a maga ellenségével szemben vitézül viselkedjék“ (*Μελέτην μόνον ποιουμενον παρὰ τὰς ἄλλας πολυτελείας*²⁾ *καὶ τὴν εὐπορίαν*³⁾ *τὸ ἀνδρείως διακείσθαι πρὸς τοὺς ἰθίους ἐχθρούς.* L. Leó császár taktikája XVIII. fejezetének 44. pontját.)

És itt ez a fontos kérdés tódul előtérbe: milyen nyelven beszélt a magyar nép?

A szerető szülők, valamint a drága gyermekkel, ki szépen fejlődött „Isten- és embernek tetsző kedvességben,“ úgy a szolgálkkal is (az ugorokkal, a török-tatárokkal, kozákokkal anyanyelvükön, tehát görögül, latinul, örményül beszéltek.

¹⁾ *Επιφανής, ἑός* (ὁ, ἡ) visibile, apparante, conspicuo; *ἑρελίη* (ereveli) törökül áján (Áján nevű örmény család most is él itt közöttünk Szamosújvárt. Sz. K.) Ázárián, görög, olasz, örmény-török szótár, 267 lap. — Az örmény ereveli szó pedig az Örmény Akadémiai szótár (I. rész, 678 lap) szerint latinul „illustris“-t is jelent; az illustris szónak pedig „3. jelentése: híres, nevezetes; 5. jelentése: illustrissimus, v. gr. Baro, Comes, nagyságos, méltóságos, hochgeboren“ (Márton József, *Lexicon trilingue* I. rész, 1372 lap). — Ime tehát a magyar nép a turkok között egy kiváló, nevezetes osztályt képezett, mely már a honfoglalás előtt, Leó császár szerint, nagyságos, méltóságos rangot éldelt.

²⁾ *Πολυτελεία*, sontuosita (Pracht, fény, pompa), lusso (Luxus, fény-üzés, fényelgés, pazarfény, pompázás), *σηθηθηθιῦ* (sèkhèghuthiun), *φωρηθηθηθιῦ* (phárávoruthiun). Ázárián, görög, olasz, örmény, török szótár, 694 lap.

³⁾ *Εὐπορία* abbondanza (Überflusz, grosze Menge: bőség, bővelkedés, nagy mennyiség), copia (Vorrath: szerzék, vagyon, gazdaság, *σηρηθηθηθιῦ*. Ázárián, 815 lap.

És mivel a magyarosodás lassan terjedt, azért valamilyen a „bászilius“-ok (görög-latinok) és örmények, úgy a többi néptörzsek: a rokonok is még a honfoglalás után is sokáig megtartották nemzeti nyelveiket, szokásaikat.

A derék ifjú: a magyar nép, mihelyt elérte a serdültség határát és belépett nagykorúságába, már készen volt egyik legnagyobb munkájával: összeállította szókincsét, megalkotta a zengzetes, szép, gazdag magyar nyelvet. És talán minden fogalom kifejezésére új szót alkotott? Nem volt szükség! Böven kínálkozott az anyag a klasszikus nyelvű, művelt szülők gazdag nyelveiből, a reájuk szállott drága örökségből. Ehhez a gazdag, mondhatni a világ legnagyobb és legszebb örökségéhez nyulnak minden előforduló alkalommal, ebből fedezték, — de nem szükösen, hanem bőven — a mutatkozó szükségét. Azért kölcsönkérők egy izromban sem voltak a magyarok, de mint kölcsönadók számtalan esetben szerepelnek. . . .

Könnyen bebizonyítható igazságot mond tehát a nagyészű Bartha Miklós, midőn így szól: „Nyelvseink arra nem gondolnak, hogy az érintkezésben hitelezők is lehettünk.“ (L. ezen munka 7. lapját.) Voltunk hitelezők sokszor; adtunk még a török-tatárnak is kölcsön — eleget. Ezt hátrább adatok felsorolásával is fogom bizonyítani. Arról aztán, hogy miként csinált a magyar a meglevő kész anyagból, örökségéből magyar szókat, más helyütt hátrább lesz szó; itt csak annyit mondok, hogy egyik szót átvette változatlanul, a másikat pedig megváltoztatta önkényesen: és pedig vagy meg rövidítette, vagy megbővítette. . . . Megtörtént ez az eset is, de nem egyszer, hanem többször is, hogy a görög, latin, örmény vagy a rokonok nyelveiből két, néha három egy jelentésű szó került egymás mellé, melyekből idővel egyszerűnek látszó, de valósággal összetett szavak alakultak. Ilyen például a ‚piszkos‘ szó. Összetették őseink a török, ‚phisz‘ (sordes, macula, szenny. Lásd Bozádsián, Török-örmény szótár, Bécs, mechitharista-nyomda 1858 év, 837 lap) és az örmény ‚khosz‘ (*gna*: scabies) szót. (L. Örmény Akadémiai szótár II. rész. 1011. lap), mely egy-

jelentésü a mondott török szóval, így phisz-khosz — és előállott ez a magyar szó: „piszkos”. A „mucskos” szó aztán később, csak a honfoglalás után, midőn az országban már német betelepülők is voltak, — alakult a német Schmutz (piszok, szenny) és az örmény „khosz” szóból ([sch]mutz + khosz. És mivel a közölt német szóban *u* hangzó fordul elő, a nép a mocskos helyett inkább a „mucskos” alakot használja).

A felhozott példákban még az is látszik, hogy a honfoglalás előtt az egész magyar szókincs nem volt megalakulva és hogy egyes szavak csak a honfoglalás után itt a hazában nyertek alakot. . . .

A magyarok a rokonokkal (hun-skytha népek) ezután is szövetségben éltek. . . .

Hát mi történt a szolgálkával? Az új urak, az új gazdák: a magyarok, kik oly nagy uraknak voltak a gyermekei, nem tudták nélkülözni a szolgálkat és szolgálókat; mert különben, ki mívelte volna a földet? ¹⁾ . . . Azért a magyarok megtartották szolgálatukban a régi szolgálkat. De mivel sehogy se ment bele a műveletlen, tudatlan szolganak fejébe az új nyelv, a magyar szó, — az új volt kénytelen megtanulni szolgájának nyelvét, és a szolga nyelvén beszélt szolgájával. Így történt aztán az a sajnos eset, hogy egyes magyar szavak, melyeket a szolga buta esze nem tudta emlékezetében megtartani, kimentek a használatból, és helyöket idegen szavak foglalták el. Nem kölcsönszavak tehát azon idegen eleinek, melyek a magyar nyelvben mai napság is előfordulnak, hanem — mint ezt már előbb is (a 4. lapon) mondtam csak kicserélt szavak. . . .

És ezekből a kicserélt szavakból — mert sem egyik (finn-ugor), sem másik (török-tatár) iskolának más bizonyítéka nincs — lehet-e igazságosan azt következtetni, hogy az írástudó, tehát tanult, művelt, keresztény magyarok, az analphabet, félvad, durva, pogány ugoroktól és török-tatároktól származtak volna?

¹⁾ „Scythae Aratores” (szántó-vető skythák), „Scythae Hippomolgi” (lófejű skythák) kifejezésekkel találkozunk nem egy író művében!

Ide illenek, azért itt is közlöm nagy-eszű és legszebb tollú írónknak: Bartha Miklósnak következő nagyon tanulságos szavait:

„Fölvetem a honfoglalás kérdését és a vezérek korát. Kérdem mehetett-e végbe az a hódítás és a győzelmeknek másfélszázados sorozata a magyar faj magasfokú hadi tudománya és nagy intelligenciája nélkül? Kérdem, hogy mutat-e föl a világhistória kiválóbb államalkotási képességet, mint a milyenről Pustaszerezen a magyar faj bizonyosságot tett? Aztán miről tanuskodik a keresztény vallás felvétele, a királyság megalkotása, páratlan alkotmányunk létrehozása, az önkormányzati ösztönök elhelyezkedése a vármegyék keretében, az önálló magyar magánjog rendszerének létesítése, az újraéledés a tatárjárás után, a választási elv következetes gyakorlása a császtól fel a királyig? A veszteségek kiheverése, a történelmi nagy próbák kiállása, a világhatalmakkal való mérkőzések, nyelvünk fenmaradása, tisztasága és fejlődése a latin nyelv uralma alatt, — mit bizonyít ez? Színben, hangulatban, érzésekben, szilajságban, bánatban és pajzánságban gazdag népzenénk, — mit bizonyít mindez egyebet, mint fajunknak nagy lelki-testi képességeit, magas értelmi tehetségét és termelő erejének mérhetetlen nagyságát?“ (L. „A magyarok eredete és őslaka,“ 7—8 lap).

És a magyar faj ezen „nagy lelki-testi képességeit, magas értelmi tehetségét és termelő erejének mérhetetlen nagyságát“ az analphábet finn-ugor, vagy a pogány török-tatár néptörzsektől: a rokonoktól, a szövetségeseiktől, melyek még neveikről sem ismerték ezeket a nagybecsű tulajdonságokat, — kölcsönözték? Nem; hanem a világ legvitézesebb, legtanultabb, legműveltebb népeitől, a két klasszikus nemzettől: a görögötől, rómaaitól (=a básziliusoktól, és a legelső keresztény nemzettől: a szép multtal bíró, nagyon régi örmény nemzettől örökölték...

Legtöbb régi nép azért, hogy elpalástolhassa dicstelen eredetét („Obscuro genere natus [populus, Cicero]: homályos, setét, ismeretlen eredetű, származású; alávaló, csekély), azt mesélte, hogy istenektől, félistenektől, hősöktől... származott...

A magyarok eredetét eleddig homály fődte. A magyar történelem előbb azt tanította (a hagyomány alapján), hogy a magyarok elei hunnok, avarok voltak; de később (a mult század második felében) Budenz-Hunfalvi azt hirdették, hogy a magyarok finn-ugor eredetűek. Ezekkel szemben Vámbéry erős érvekkel előbb azt bizonyította, hogy a magyarok török-tatóroktól származtak; de később ő is elfogadta a finn-ugor rokonságot is. Ma már mind a két irány érvényesül... és sokan azon tudat alapján, hogy nyelvünkben nemcsak finn-ugor, hanem török-tatár elemek is vannak, azt állítják, hogy a magyarok finn-ugoroktól és török-tatóroktól eredtek...

Azonban a fontos kérdés ezzel még nincs teljesen tisztázva; mert száz meg száz más szó még van nyelvünkben, melyek sem a finn-ugor, sem a török-tatár nyelvekhez nem tartoznak...

Én abban a hitben ringatom magamat, hogy alapos tanulmányom, mely ime itt kimutatta a dicső magyar nemzet nemes, kiváló, fejedelmi eredetét, azt a homályt, mely ezen fontos „kérdés“ („A magyarok eredete“) és más e kérdéssel szoros összefüggésben álló dolog körül még uralkodik, Isten segítségével — egészen el fogja oszlatni!...

12. Fejezet. A magyar faj és magyar nemzet.

Az Etelközben származott magyarok még nem képeztek nemzetet, hanem csak a magyar fajnak adtak létet, (fajmagyarság); mert a nemzet csak a honfoglalás után alakult ki...

„Sokan azt mondják, Deáknál is olvastam, hogy fajmagyar nincs is; mert ha fajmagyarnak vesszük is — mondja Philippus — azt a honkereső vándornépet, mely Árpáddal bejött, abból ma már nagyon, de nagyon kis százalék lehet az ország lakosai között. S a ki Magyarország történelmét ismeri, azt nem is fogja kétségbe vonni. S ez nemcsak nálunk van így, hanem még minden más népnél is. Sem a francia, sem az angol, olasz, orosz, spanyol, még talán a német sem faj, hanem kialakulás,

új nemzet, ha a kialakulás többnyire rokonok összeházasodásából keletkezett. A magyar nép is összeházasodott vele rokon népelemekkel az idők folyamán, de századok óta, illetve egy évezred óta sokkal több a vele egyesülők közt a nem rokon (?) indogermán. Ez nem is hátránya, hanem előnye a többi nemzetek felett, mert életereje inkább növekedett ez egyesüléssel, mint fogyott.

Magyar faj nincs, a mint germán, francia, britt faj sincs.

Mi a faj? Egy erő. Mi a nemzet? Sok erő egyesüléséből keletkezett „eredő”. Senki sem vesztett, mert erő nem vész, de mindenki nyert. A patak vize, mely a folyóval egyesül, el nem vész, hanem osztozik a folyó hatalmában s boldogságában. Világos dolog, hogy a nemzeti eszme, melynek intézményes kifejezője az állam, több, hatalmasabb, mint a faji eszme, hogy úgy mondjam: kulturálisabb. . . . Itt (Magyarországon) nem lehet magyar faj s ha lenni akar, maga vallja kárát; hanem magyar nemzet, egy történelmi magyar nemzet, egy egységesen épített magyar államnak kell léteznie. Nekünk a magyar király hatalmát kell emelnünk, mert királyság vagyunk, az ő hatalmának egysége a mi állami egységünknek is szilárdsága. A magyar fajnál erősebb a magyar nemzet, a magyar állameszme.

A faji élet hangoztatása a nemzeti és állami élet fölött a barbarizmusba való visszaút. Dekadencia, szétmálás, a világ vége, a keresztény kultúra teljes kudarca volna. S éppen azért nem győzhet a faji eszme fölöttünk. Minden nemzetbomlás inkább érthető, ha van ilyen, de nem a magyar nemzeté. A mi egységünk intézményeinkben, nyelvünkben, történelmünkben és abban az egységben van, melyet ez ország elfogadott, mikor Szent-Istvánnal a kereszténység élő tagjává lett. Ebben minden faj eltér, de mind együttesen, testvériesen egy fajba sem férnek el“. („Magyar Allam“ 1905. febr. 23. 43—13713 sz.)

*

A magyar faj a többi rokon néptörzsekkel együtt Szent István idejében még nem volt egy nemzeté

(magyar nemzet) alakulva. Azért mondja első királyunk, hogy: *Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est.*“ (De institutione morum ad Emericum ducem. L. Marczali, A magyar történet kút-fői. VI. 64 lap).

13. Fejezet. A derék ifjúnak és az élő szülőknek életkora.

Azok után, miket eddig mondtunk, határozottan állithatjuk, hogy Ázsiában olyan nép, mely magyar nevet viselt volna, — soha sem élt. Ez az oka, hogy sem a történelem, sem a földrajz Ázsiában magyar nevű népet nem ismer. Nem ismer; mert a magyar a IX. század végén (jóval Heraklius császár halála után) született — Etelközben, tehát nem Ázsiában, hanem Európában. És így a magyarok születése óta napjainkig eltelt 1014 esztendő, melyből, — ha a születés évét 890-re teszszük, — néhány évet eltöltöttek a derék, vitéz elődök Etelközben . . . és a nyugtalan vándorlás tartama alatt az idegenségben (a honfoglalásig), az ezer évet pedig, mely alatt akárhányszor a rövid derüt, hosszas ideig tartó borulat váltotta fel, — e szép hazában: Magyarországon éltek át áldott emlékü jó apáink.

Míg az Etelközben született gyönyörű, szép reményekre jogosító kisedből nemes ifjává felnőtt dicső magyar nemzet, melyre szép kultur-hivatás és nagy jövő várakozik, — élete ezertizennégy évet számlál: addig az élő szülők multja, mely felnyulik a történelem kezdeteig, több ezredre terjed ki. . . .

14. Fejezet. Milyen névvel nevezték a magyarok őseit, rokonait és a magyar népet Európában a honfoglalás előtt?

Lebediában az ősök „szábártói-ászfáltói“ (=szurokfeketeszinűek, feketefiak) nevet viseltek. (L. Konstantinos Porphyrog. De administrando imperio című munkájának 38. fejezetét. Marczali Henrik, A magyar történet kút-főinek kézikönyve, 48 lap, első sor felül).

Lebediából Etelközbe mentek az ősök. Azt, hogy miért költöztek el, Konstantinos így adja elő: „Háború támadván

a turkok és az akkor Kangárnak nevezett besenyők közt, a turkok tábora megveretett és két részre oszlott. Az egyik rész keletre ment lakni, a perzsa részek felé és ezeket a mai napig a turkok régi nevén Szábártói-ászfál(t)oinak nevezik. A másik rész pedig nyugat felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Lebediással, az Atelkuzunak nevezett tarományba“. (L. Konstantinos, 38. fejezet). És mivel így nagyon megfogyatkozott az ő r m é n y e k száma, Etelközben már nem nevezik a magyarok őseit, rokonait többé örömény névvel (= Szábártói-ászfáltoi), hanem a most többségben levő turkok nevére „turkok“-nak nevezetnek. Azonban ezek sem voltak turkok, hanem skytha-hun-ugor eredetű turk alattvalók. Ezek a skytha (szittya)-hun-ugor . . . eredetű néptörzsek nem voltak törökök, törökül sem beszéltek, hanem csak sok török szót vettek fel nyelvükbe még akkor, midőn török iga alatt nyögtek. . . . És állításom helyességét igazolja a leghitelesebb tanú, Leó császár, ki taktikája XVIII. fejezetének 41, 44 . . . pontjaiban a szóban levő néptörzseket (a magyarok rokonait) „turkok“-nak, ellenben a 42. pontban már „szittya népek“-nek (τὰ Σιτθιαὶ ἔθνη) nevezi. Miből még az is következik, hogy nem minden szittya—turk, és megfordítva nem minden ‚turk‘ szittya-eredetű.

Pannoniába is még ‚turk‘-ok neve alatt jöttek be. Országuk a honfoglalás éveiben még ‚Panonia‘ nevet visel (L. Theotmár salzburgi érseknek IX. János pápához 900-ban intézett levelét. — Marczali H., A magyar történet kútfői, 25 lap); ellenben Konstantin császár, ki többször idézett nevezetes munkáját 949—952 közt írta, Theotmár levele után ötven év múlva is országunkat ‚Turkia‘-nak nevezi. (L. Konstantin, De administrando imperio 38, 40 fejezet. Marczali H., A magyar történet kútfői, 49 és 51 lap). Azonban a magyar királyság felállítása és a kereszténység felvétele után (mivel most már nemcsak egyházilag, de politikailag is bele olvadtak a pogány „turkok“-nak nevezett skytha-hun-ugor . . . néptörzsek is a magyarságba), az egész nemzet, a dicső „magyar nemzet“ név alatt lett ismeretessé Európa előtt. Theotmár salzburgi érsek IX. János pápához 900-ban írt levelében kétszer

használja az „Ungari“ szót. (L. Marczali H., A magyar történet kútfoi, 24. lap.)

Piligrin passauai püspök VI. Benedek pápához 974-ben intézett levelében már ez a kifejezés fordul elő: „Ungarorum gens“, kissé lejjebb pedig „Ungrorum gens.“ (L. Marczali H., A magyar történet kútfoi, 57. lap). — „Gens“ pedig Márton József szerint (Lexicon trilingve, I. rész, 1257 lap) jelent: „1. nemzetséget, egy törzsből származott familiákat; 2. népet, nemzetet, mely apróbb népeket foglal magába. Gens Hungara: a magyar nemzet, a magyarok“.

15. Fejezet. Lukácsi Kristóf a magyar névről.

Miképpen nevezte a magyar magát Ázsiában a maga nyelvén és miképen neveztetett az idegen népektől, historiai titok, melyet felfedezni még eddig senkinek sem sikerült;*) már pedig, míg a régiségkutató tisztában nincs tárgyalt népe hajdankori neve iránt, hasztalan mindaddig minden fáradozása. A magyar név a magas régiségben ismeretlen. — Mazar (*Μαζάρ*. L. Marczali A magyar tört. kútfoi 32, 45 lap) görögített alakban a IX. században fordul elő Porphyrogeneta Constantin irataiban először oly körülmények közt, melyekből bizony tudhatni, hogy Mazar néven Magyar-t értett.¹⁾

A hunnok a IV. században Kr. után merülnek fel a történelem színvonalán. Ammian és Szent-Hieronimus az elsők, kik a hunnokról emlékeznek.²⁾

Feltaláljuk ugyan a hunnokat a persepolisi és diospolisi feliratokban Unnu és Hunut néven,³⁾ melyek a IV.

*) Nem sikerült; mert Ázsiában olyan nép, mely „magyar“ nevet viselt volna, soha sem élt. Vagy kinek jutna eszébe Ázsiában angolokat, francziákat, olaszokat . . . keresni? Ezek újabb kevert népek, melyeknek bölcsőit itt Európában ringatták. Itt született — mint előbb ki is mutattam — a magyar is! (Szongott K.)

¹⁾ Constantinus Porphyrogeneta. De administrando Imperio, c. 37.

²⁾ Ammianus Marcellinus Historiarum L. XXXI. Hieronimus in Epistola Fabiolae ad Oceanum.

³⁾ Fejér György. Aborigines et incunabula Magyarorum, p. 31.

században Kr. u. sokkal régibb időkből hangzanak ugyan; de mint egyes és összefüggés nélküli adatok nem sokat nyomnak, miután magok is bővebb felvilágosítást egyebünnen várnak és csak más ethno- és geographiai adatok segítségével hozathatnak kapcsolatba a hun-magyar névvel.

Nem hatolhatván e szerint a magyar névvel főlebb a IX. századnál, a hunnal a IV.-nél Kr. után, micsoda más nép fog világítani a történetbuvárnak a régiség magasabb századaiban; melyik név lesz az, melynek vezérfényénél kutatásait a siker némi reményével folytathassa; talán a scytha vagy parthus? Egyik sem; mert a scytha tágasabb, a parthus szűkebb értelmű, semhogy a kívánt czélnek megfelelően; mert jól lehet áll az, hogy a magyarok (rokonai, Szongott K.) scythák, de nem áll az, hogy minden, hajdan scytha névvel nevezett nép hun-magyar volt. Ugy nem különben, jóllehet a parthusok — nézetem szerint — hun-magyarok, de azt még sem merem állítani, hogy a magyarok a sajátképpen parthusok ivadécai . . . (Lukácsi K., A magyarok ősei II. rész. 203 l.).

A magyar régiségbuvárok sajnosan nélkülözték a nevet, melynek kalauzolása mellett a magyar nemzet eredetének szentélyébe juthassanak; jól belátták, miképp a hún-magyar név erre elégtelen, a scytha határozatlan, a parthus korlátolt jelentésű. Hogy ezen hiányt, melynek annyira érezték szükségét, kipótolják, különféle hypothesisekhez folyamodtak. Különböző népneveket fogtak fel, melyek a magyar névszóhoz hangra és jelentésre némileg hasonlítottak, vagy a melyekben, néha erőltetett elemzés és magyarázat szerint ilyenmü hasonlatosságot véltek létezni. Ezen eljárásnak több példáit találjuk Horváth István értekezésében.¹⁾ Ő a hun-magyar meg a parthus-scytha nevet hasonló értelmezések és magyarázatok által kapcsolatba hozta a philisteusok, meg a chananeusok és számtalan más ázsiai, afrikai és európai nép nevével, melyek segítségével aztán bebarangolta a világot.

Fejér György indítatva azon csekély hasonlatosságtól, mely a magyar és macron névszó közt alig észrevehető,

¹⁾ Rajzolatok . . .

a magyarok eleit a pontusi macronokban és szomszéd népekben kereste.¹⁾ Deguignes a chinaiak hiongnouiban,²⁾ Kis Bálint a medusokban és örményekben vélték felalhatni a hun-magyarokat . . .³⁾

Hajdan, míg tudniillik felmerült a történelem színvonalára a IV. században Kr. után a hún, a IX.-ben a magyar név, a görögök és rómaiak a hún-magyarokat általában Sakáknak, Dáháknak és massagetáknak nevezték. Ezek voltak a nagyszámú scytha népek közül, kikben a hún-magyarok őselei rejlettek.

Az örmények, kik évezredekken keresztül uralkodó nép voltak Elő-Ázsiában, földrajzi helyzetöknél fogva folytonos összeköttetésben állottak egyfelől Ázsia különböző népeivel, másfelől viszont a görögökkel és a rómaiakkal. A hún-magyarokat, mint Armeniában egykor földieiket, Kaukasiában pedig szomszédait jóval korábbi időben ismerték, még pedig mind saját hún-magyar, mind külföldi s idegen Saca, Daha,⁴⁾ massageta nevökön és ezen különböző elnevezéseket felváltva, synonym gyanánt, minden eszmezavar nélkül használták a magyar faj ágainak jelölésére.

A név azonban, melylyel az örmények úgy az összes magyar fajnak (a magyarok összes rokonságának. Sz. K.), mint egyes törzseinek jelölésére legközönségesebbel éltek, nem a hún-magyar, vagy egyike a felsorolt scytha neveknek, hanem a chus, chusán, chusita név. A magyar

¹⁾ Fejér. *Aborigines et incunabula Magyarorum ac Gentium cognatorum populi Pontici. Pontus.* Budae, 1840.

²⁾ Deguignes. *Histoire des Huns. Vide Pray Annales.*

³⁾ Kis Bálint, *Magyar régiségek.* (Lukácsi, 205 lap).

⁴⁾ Ez a nagyon nevezetes hely nemcsak azt bizonyítja, hogy Örményországban hajdan laktak hunnok, hanem arról is tesz fényes, meggyőző tanúságot, hogy némely hún törzsek, családok előrményesedtek: örményekké lettek . . . Még az Apafi örményei közt is — kik 1672-ben jöttek be Erdélybe — voltak ilyen előrményesedett hún családok. Kettőről itt is tesz említést: ezek a Szácha és a Duha család. A Szácha család utódaiból — tudtommal — még csak Szamosújvárt élnek néhányan, míg a jelentékeny, tekintélyes Duha család derék maradékaival nemcsak Szamosújvárt (Duha János városi főkapitány, Duha Kristóf városi tanácsnok . . .), hanem az ország más helyein (Kolozsvár, Ujvidék . . .) is találkozunk. (Sz. K.).

fajnak ezen chusán neve, melylyel a magyarok az örményektől, perzsáktól, chinaiaiktól és általában Kelet népeitől illetettek, munkámban merül föl először. (Lukácsi K., A magyarok őselei, II. rész, 207 lap.).

A hún-magyar népnevek segítségével főleg nem hatolhatni a IV. századnál Kr. után; a chus, chusán, chusita név — melyeket Ázsia népei a magyar fajnak (a magyarok rokonainak. Sz. K.) és egyes ágainak jelölésére közönségesen használtak, — vezérfonalánál tovább kutatva, jutottam el a magyar régiségek eddig ismeretlen magasságú régiójába, ennek vezérfényénél ismertem reá a régi világ számtalan, különböző ajkú és nemzetiségű scythák közül azokra, kikről hiteles történelmi adatok nyomán teljes históriai bizonyossággal elmondhatni, hogy magyarok (a magyarok rokonai) voltak.

Az örmény kútfőkkel, melyek mindenütt elől járnak, régészeti kutatásaimban, a legszebb összhangzásban állanak a régi classicus és újabb úgynevezett byzanti görög írók és latin kútfők. (Lukácsi, A magyarok őselei, II. rész 215 lap.).

16. Fejezet. A „magyar“ és hungar népnév eredete és értelme.

A 9. fejezet (L. a 27. lapot), mely „A básziliusok“ czímet viseli, tanuskodása szerint a „básziliusok“ fejedelmi sarjadékok (örményül thákávarágánkh) voltak . . . És, ha az örmény akadémiai szótár („Nar párkirkh hájgágán lezui“, Velence, 1836) első kötetét előveszszük és felnyitunk a 789. lapra, ott az első hasámban megkapjuk a thákávar (*θωακιαιρη*) és a második hasámban a thákávarágán (*θωακιαιρηαιου*) és thákávarázun (*θωακιαιρηαριου*) szokat.

Most vegyük sorba ezeket a szokat és nézzük meg, hogy mit mond ezekről az idézett legjobb örmény szótár.

Thákávarágán (*θωακιαιρηαιου*). Βασιλιζος. Regius, regális; (törökül:) húnkheári (örmény betűkkel így van ez a szó a szótárban írva (*ηιουρηαιου*)).

Thákávarázarm és thákávarázun (*θωακιαιρηαριου*, *θωακιαιρηαιου*) ezen két, egyjelentésű szó után ez olvasható: „Βασιλιζος, βασιλειδης, βασιλειδιον. Regius, regis filius, regulus. Βασιλιζοι, aulici, regis amici et ministri.“

Thákávor (*θαικιανη*) Βασιλῆς. Rex; (örményül még így is [megvan a szótárban]:) *θαικιανη* (thárvar), *χοντικηαρ* (chontikhár); (törökül) *hunkheár* (örmény betűkkel *ηκν-ρηαρ*).

A második örmény szó alatt előforduló *βασιλικόι* görög szóból csinálták a ‚bászilius‘-ok népvnevét. (A Kiepertnél látható ‚Basilidae‘ szó, az itt közölt *βασιλειδης* szóból képződött).

A *βασιλῆς* (rex, király, uralkodó, fejedelem) — a mint ez két bekezdéssel előbb közölve is van — törökül *hunkheár*. Most lássuk, hogy mit jelent ezen jelentéssel bíró összetett török szó.

A *hunkheár* annyi mint *chunkheár* (L. Bozádsián, Török-örmény szótár [Párarán dádsgeren-hájeren], Bécs, 1858 év, 410 lap). A *chunkheár* (melynek részei ezek: *chun*: vér és *kheár*: ontó) jelentése: élet-halál ura, uralkodó, fejedelem. A mondott török-örmény szótárban a *hunkheár* török szó jelentése örményül így fordul elő: *ischán i véráh génáczh jév máhu, thákávor (ηχουθη η κηραη ηχουαη ηι δαουη, θαικιανη*. L. Bozádsián, 349 lap). A *hunkheár* szóból csinálták aztán a latin *hungarus*, a, um melléknevet, (pl. *populus hungarus*, *gens hungara*, *Hungaria*), a német *Ungar*, *Ungarn*... szót. Ezek szerint a latin ‚*hungarus*‘ annyi mint: fejedelmi sarjadék. Itt aztán mielőtt elmondanám azt, hogy miből és miként alakult a ‚*magyar*‘ szó, mely a nemzetnek (*magyar nemzet*) nevet adott, — egy köztudomású ténykörülmenyt idézek a szives olvasó emlékezetébe, és ez az, hogy legtöbb népnek neve más nyelvekben is vagy egyazon alakkal bír, vagy ugyanazon szóból alakult át, pl. török, der *Türke*, latin *turca*, ae...; franczia, *francais*, *Frank*; angol, *Engländer*...

A *hunkheár* szóból lett ez a szó ‚*magyar*,‘ még pedig a következőkép:

Az első szótag *h* betűje a *n* betűvel helyet cserélt (betűáttétel); lett tehát az egész szóból *nuhkheár*; azután előbb kimaradt a *h* (mássalhangzó előtt úgy sem hangzik a *h*) és az *n* betű *m* betűre (minta: *Nicolaus* = *Miklós*), a *kh* pedig *g*-re (a görögben a *k*-hangú betűk [κ, γ, χ]

cserélődnek; de az örmény is pl. a Catharina = Katalin-t Gádár-nak mondja). Ilyen átalakuláson ment át tehát a hunkheár szó: nuhkeár, mukheár, makheár, mageár, magyar. ¹⁾ (Itt zárójel közt még azt jegyzem meg, hogy a betűáttételt elég gyakran használja a magyar nép, pl. pök = köp; vagy kanál = kalán. Ez történt a hunkheár szóval is.)

A felhozott bizonyítékok szerint tehát mind a három szó (a török, hunkheár, a latin hungarus és nemzeti „magyar“ szavunk) jelentése: fejedelmi sarjak. „Discite mortales, qua sumus origine nati“: látjátok-e (ti nem-magyarok), hogy milyen eredetből származtunk? Azért Tóth Kálmánnal „Áldom Istenemet, hogy én is magyar vagyok.“

A KAUKAZUSI ÖRMÉNY KATHOLIKUSOK EGYHÁZI KORMÁNYZATA.

A kaukazusi örmény katolikusok állapota a múlt időkben nagyon bizonytalan volt; egyházi kormányzatuk szabályozva nem volt. Csak az 1903. ápril 14. rendelet intézkedett egyházi kormányzatuk ügyében, mely intézkedés a római szentszékkal kötött egyezsége alapszik. Ez intézkedés határozottan kimondja, hogy:

1. A kaukazusi örmény kath. hívők egyházkormányzata ideiglenesen örmény kath. egyházi férfúra bízatik, kit az orosz kormány előleges beléegyezésével a szent- atya nevez ki.

¹⁾ Ismerem dr. Marienescu Athanaznak, „A magyar népnév philologiai eredete és értelme“ című munkáját, mely a mondott népnévre vonatkozó és már nyilvánosított véleményeket közli, mégis eléggé megokolt, nyilvánodott véleményem mellett tartok ki állhatatosan. Különben a derék szerzőnek a küldött tiszteletpéldányért köszönetet mondok. (Szongott K.)

2. Ezen egyházi férfiú archimandritának vagy örmény apostoli kormányzónak hivatik mindennemű egyházi joggal felruházva, kivéve azon jogokat, melyek csak a püspököt illetik.

3. A kaukazusi örmény katolikusok papjait a tiraspoli róm. kath. püspök fogja felszentelni, kik azonban az örmény kath. apostoli kormányzó joghatósága alatt fognak lenni. Magasabb egyházi fokozatok adományozása a tiraspoli róm. kath. püspököt illeti ugyan; de minden egyes ily alkalommal az örmény kath. kormányzó meghallgatása után történik az intézkedés.

4. Az örm. kath. kormányzó saját tanácsával (consistorium) fog birni, mint a többi oroszországi püspökök.

5. Azon örmény kath. fiatal örmények, kiknek az egyházi pályára hivatásuk van, a tiflisi örmény kath. iskolában nyernek oktatást és tanulmányaik befejezése után a theologiai tudományok elsajátítása végett a tiraspoli róm. kath. papnöveldebe küldetnek.

Ezek azon pontok, melyeken a kaukazusi kath. örmények egyházi kormányzata nyugszik. Emez újabb intézkedésben azonban különösen az 1. pont hívja fel figyelmünket, mely az intézkedésnek az ideiglenesség jellegét adja; mert mind a római szentszék, mind az orosz kormány belátják, hogy a nagy számú kaukazusi kath. örményeknek más szertartású és más nyelvű püspök alá helyezése egyházkormányzati szempontból nem törvényszerű és a közeli jövőben kilátásban van egy örmény kath. püspökség felállítása. E feltevést igazolni látszik azon körülmény, hogy az apostoli kormányzó a rendelet értelmében majdnem mindazon jogokat gyakorolja, melyekkel a püspök bir.

A fent jelzett intézkedésben azonban két hiány észlelhető; az egyik az, hogy nincsen kitüntetve, hogy az apostoli kormányzó hol fog székelni. Valószínű, hogy a székhely Tiflis lesz, noha Kaukáziában vannak városok, melyekben az örmény kath. hívők száma sokkal nagyobb, mint Tiflisben. A másik hiány az, hogy ha már az apostoli kormányzónak székhelye valószínűleg Tiflisben

lesz, nincs eldöntve a tíflii „Mária-mennybemenetele“ templomának kérdése.

E templom ugyanis 1805-ben épült 6000 rubel orosz állami segélyvel, és 1845-ig a római hitterjesztő társulat által küldött lat. szert. kath. szerzetesek gondozták; azután az ideiglenesen orosz alattvaló lengyel papok gondozásába ment át és csak legutóbbi időben kezelik lat. szert. kath. kaukazusi (georgiai) papok; de miután az örmény szertartás Tiflisben nagy tért foglalt el és a tíflii kath. családok nagyobb része örmény szertartású, e templomban örmény szertartású kath. pap is van alkalmazva.

Orosz hivatalos források szerint bizonyos, hogy 1836-ban a nevezett templom hiveinek száma 680-at tett, kik közül csakis 57 volt lat. szertartású, a többiek örmény szertartásúak voltak. És midőn a hívők száma szaporodott és e templom a hívők befogadására kicsiny lett, 1850-ben egy új kath. templom épült Szent-Péter és Szent-Pál apostolok tiszteletére a lat. szert. katolikusok számára, következőleg „Mária-mennybemenetelének“ temploma az örmény szertartású kath. hívőké maradt volna.

Ez annyira minden kétséget kizáró dolog volt, hogy midőn 1886-ban arról volt szó, hogy a fent említett templomok közül valamelyiket tulajdonjoggal s valószínűleg Tiflisben alapítandó örmény kath. apostoli kormányzat főnökének gondozására kellene bizni, a kaukazusi lat. szert. papság főnöke Orlovsky az orosz kormányhoz ez ügyben tett felterjesztésében igazságos- és méltányosnak találta, hogy a „Mária-mennybemenetelének“ temploma az örmény kath. apostoli egyházi kormányzatnak adassék át azon feltétellel, hogy abban egy lat. szert. segédlelkész is alkalmaztassék a lat. szert. katolikus hívők lelki gondozása végett. Az orosz kormány mindezek alapján 1893-ban a „Mária-mennybemenetelének“ templomát az örmény szert. katolikusoknak ítélte oda, mely határozat ellen a régebben örmény, de latin szertartásúvá lett kaukazusi (georgiai) hívők Rómába folyamodtak és az 1893-iki határozat végrehajtásának felfüggesztését kérelmezték, a mely kérelem teljesítve is lett. A határozat

felfüggesztésének ideje alatt most már a lat. szertartású hívők papjaik vezetése mellett, — kiknek nagyobb része örmény szertartás szerint szenteltetett fel és csak azután tértek át a latin szertartásra, — arra törekedtek, hogy az említett szempontból mindazt távolítsák el, a mi az örmény szertartásra emlékeztetett és végre 1903-ban teljesen megújítatván a nevezett templom, kaukazusi (georgiai) nyelvű feliratokkal láttatott el.

A templom-kérdés tehát megoldatlan, de remélni lehet, hogy a nevezett templomban mindkét szertartás egyforma joggal fog birni, míg egy harmadik templom is felépül és ekkor az akadályok teljesen megszűnnek.

A tífisi örmény kath. egyházkerületi kormányzat tanintézetének és egyháztanácsának felállítását azonban nem jó szemmel nézik a kaukazusi lat. szertartású hívek; mert ez intézmények erőt adnak az örmény szertartásnak és gátat vetnek a lat. szertartás elterjedésének az örmények között.

Sajnos, hogy az 1903. ápril. 14-iki kormányintézkedés végrehajtása első phasisában már akadályra talált. Ugyanis az orosz kormány által javaslatba hozott apostoli kormányzó személyisége ellen Romában kifogást emeltek és kénytelen volt a nevezett kormány ezen állásra más egyént hozni javaslatba, mely tárgyalás 1½ évet vett igényben és most remélhető, hogy az utóbb ajánlott személy ki lesz nevezve és az örmény tanintézet felállítva.

A helyzet teljes megismerése szempontjából ide igtatjuk a tiraspoli róm. kath. püspöki megye hivatalos kimutatását az örm. kath. hívőkről, papok- és templomokról.

1857-ben volt 28 templom, 48 pap, 10542 hívő.

1864-ben „ 39 „ 53 „ 11729 „

1872-ben „ 38 „ 53 „ 15941 „

Megjegyzendő, hogy ez a kimutatás csak is a Kaukazuson túllakó örmény katolikusokról szól.

Már az 1903. évi tiraspoli püspöki megye kimutatásában az örmény katolikusok nagyobb számban szerepelnek. E szerint a Kaukazuson túl levő örm. kath. egyházmegye 4 kerületből áll: I. Áchálczká 16, II. Áchál-

kálák 12, III. Loru 5, IV. Alexandropol 13, összesen 46 templommal és 33.216 hívővel; de e kimutatásban nincsenek benfoglalva azon örmény katolikusok, kik az említett kerületeken kívül Kaukasia más kerületeiben és városaiban laknak és kik örmény kath. templom nem léteben a róm. kath. templomokat látogatják, hol részökre örmény kath. segédlelkészek vannak alkalmazva úgy mint Tifflis két templomában is.

Az említett 4 kerületen kívül Tifflis és Kaukasia más városaiban lakó örmény katolikusok száma 2000-re tehető. Ezen kívül laknak örmény katolikusok Krimben, kik külön kerületet képeznek (Simferopol) s kik szintén a tíraspoli róm. kath. egyhármegyébe vannak kebelezve 3 templommal és 2057 hívővel.

Van még egy külön örmény kath. egyházmegye az ártuini: Árdánus, Kars, Bátum kerületekkel. Ezen egyházmegye nincsen a tíraspoli róm. kath. püspök joghatósága alatt, hanem a konstantinápolyi örmény kath. patriarcháé alatt; de a fentjelzett rendelet értelmében nemsokára a kinevezendő örmény kath. apostoli kormányzó fog itt is intézkedni. E kerületnek 15 temploma, 19 papja és 12,000 hívője van.

Igy összesen az oroszországi örmény kath. hívők száma 50,000-re tehető, 64 templommal és 73 pappal. Természetesen nincsenek ide számítva azon örmény katolikusok, kik magukat latin szertartás szerint anyakönyvezték Tifflis és Kutahia környékén, körülbelül 10,000-en.

Ha a kinevezendő vagy már kinevezett apostoli kormányzó buzgalommal fogja kötelességeit teljesíteni, nemcsak az örmény szertartásúaknak átmenete a lat. szertartásra szünik meg, hanem remény van arra, hogy a lat. szertartásra térteknek egy része is visszatér az örmény szertartásra.

(A „Hántesz“ után eredeti örményből.)

ÖRMÉNY MÚZEUM.

— Kelengyés láda. — Ajándék-tárgyak. — Két új alapító tag. —

Orosz Endre apahidai állami iskolai igazgató, Múzeumunk egyik öre, kinek az archeologia és ethnographia terén már is ismert neve van s kinek néprajzi gyűjteményéből két terem teli érdekes anyagot a napokban (húsvét napjaiban) állított ki a derék életrevaló Erdélyi Kárpát-Egyesület szakavatott, ügyes, munkás igazgatósága és tisztikara, — egy igen érdekes örmény menyasszonyi kelengyés ládát szerzett meg Múzeumunk számára.

A láda 1 méter 22 centimeter hosszú, 60 centimeter széles és 46 centimeter magas. Kívül — kivéven a fenekét — az öt oldal bőrrrel bevonva; a bőr vas-pántokkal van a fához szegezve. A láda fedelének felső lapját a pántok, három sorra (minden sor hat részből áll) összesen 18 egyenlő részre osztják. Minden rész sárgarézpléhdíszítéssel ékítve. A második sor, harmadik és negyedik osztályában pléhből a földgömb, tetején keresztrel látható; mi azt jelenti, hogy a ládát keresztény ember számára készítették. A harmadik osztályban a gömb baloldalán V(eronica) és jobboldalán K(övér) betűk vannak, míg a negyedik osztályban levő gömb baloldalán 17 és jobboldalán 72 számok láthatók. A láda eszerint 1772-ben Kövér Veronika számára készült. Ez férjhez ment Csiki Mártonhoz; ebből a házasságból született Csiki Gergely, ennek leánya Veronika, volt anyja Duha Teréznek, ki Papp Miklósnak, jelenleg Apahidán lakó közjegyzőnek lett neje. Ettől a Duha Teréztől, ki Duha Tódornak leánya, szerezte meg Orosz Endre ügybuzgó jó barátunk, ki évekkel ezelőtt Szamosújvárt egyik legkedvesebb tanítványunk volt, a szóban levő ládát. Midőn Duha Teréz úrnőnek a Múzeumunknak ajándékképpen adott burnot-szelenczéért, mely anyúl ükapjáié: Csiki Tódoré volt, és az üveg-pohárért köszönetet mondunk, egyúttal szives köszönetet mond a Múzeum a derék közvetítő örünknek tanusított ügyszereteteért . . .

A láda két zárral és két fogantyúval van ellátva. Belől van záros fiókja és a fiók alatt két más rejtett, kihuzható fiók; ezekben tartották régen az örmény nők ékszereiket.

Ápril 8-án ismét körünkben tiszteltük lelkes, ügybuzgó barátunkat, az európai hírű tudós Herrmann Antal doktort, kinek jelenlétében az Örmény Múzeum felügyelő bizottsága másnap (ápril 9, vasárnap) a városi tanácsház polgármesteri termében ülést tartott. Itt Herrmann Antal dr. Múzeumunk tiszteletbeli igazgatója a többek közt előadta azt, hogy az orientalistáknak 1905. húsvétkor Algirban tartott XIV. nemzetközi kongresszusa elé Múzeumunk megalakulásáról megokolt javaslatot terjesztett. (L. a jelen füzet második vezető-cikkét.). A gyűlés jegyzőkönyvi közönetet szavazott Herrmann dr.-nak azért a nagybecsű figyelemért, mely ügyünket ilyen világhírű forum elé vezette — azután, a gyűlés Szongott Kristóf indítványára kimondotta azt, hogy azokat a nagyon érdekes tárgyakat, melyekkel Görög Joáchim gyergyó-szent-miklósi örmény kath. plebános megajándékozta Múzeumunkat, 200 koronára becsüli és ennek alapján a derék adományozó plebános urat az „Örmény Múzeum-Egyesület“ alapító tagjai sorába iktatja . . .

Kedves volt tanulótlársam: Tüzes Karácsony kir. közjegyző a következő becses sorokat intézte hozzám:

Dés, 1905. ápril. 22.

Édes Barátom!

Majdnem egész télen át gyengélkedvén, az „Örmény Múzeum“ megalakulásának közgyűlésére a legnagyobb sajnálatom mellett nem jelenhettem meg; azonban jóleső érzéssel szereztem annak lélekemelő eredményes befolyásáról tudomást.

Örvendek, hogy az ennek létesítése iránti mozgalom és működés — melyből az oroszlánként téged illet meg — sikerre vezetett és hogy így az ige testté lön.

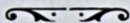
A midőn igénytelen személyemnek alelnökké történt megválasztatásomért neked őszinte baráti köszönetemet nyilvánítom, egyúttal kérlek, légy szives a mai napon utalványnyal czimedre póstára adott 200 koronát, mint alapító tagsági díjnak lefizetését illetékes helyre juttatni.

Ezek után boldog ünnepnapokat kívánva maradtam
őreg barátod
Tüzes Karácsony
királyi közjegyző.

Midőn a küldött 200 koronát köszönettel nyugtázom,
kijelentem, hogy derék közjegyző Barátom a hatodik és
Görög Joachim plebános a hetedik alapító tag.

A rendes tagok száma is ápril havában kettővel
szaporodott. Ugyanis Kritsa Klára küldött Gyergyó-Szent-
Miklósról 1905-re 10 és Voith Gerő dr. törvényszéki bíró
Székely-Udvarhelyről 1905-re szintén 10 koronát.

Szongott Kristóf
múzeumi igazgató.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Thököly hamvait exhumáltak. A magyar miniszterelnök képviselőjének Thállóczy Lajos dr. közös pénzügyminiszteri osztályfőnökének Iszmidbe (Nicomedia) való érkezéséről előre értesítették az ottani kormányzót. A magyar küldöttség fogadása igen meleg volt. Thállóczy Lajos meglátogatta a kormányzót és az örmény érseket. A magyar küldöttség hosszas kutatás után — Mikes Kelemen naplója nyomán — rátalált az örmény temetőben Thököly sírjára, a mely nem ott van, a hol a feliratos tábla jelzi, hanem nem messze ettől, két platánfa között. Fölásták a sírt s megállapították a hamvak hitelességét. Thököly földi maradványait ládába zárták, lepecsételték, Konstantinápolyba szállították s karácsony estéjén a galatai Szt.-Benoit templomban helyezték el Rákóczi, Zrinyi Ilona és a bujdosók hamvai mellé. Thállóczy Lajos sikeresen befejezvé a misszióját, december 27-én visszautazott Budapestre.

Örmény eredetű országgyűlési képviselők. A folyó évi január havában történt választás alkalmával a következő örmény eredetű honfitársaink lettek országgyűlési képviselők megválasztva: Burgyán Aladár, Buzáth Ferencz, Dániel Ernő báró, Dániel László, Dániel Tibor báró, Issekutz Győző dr., Jakabffy Imre, Karácsonyi Sándor, Kábdebó Gergely, Kuszka István (?), Lazár László, Lengyel Zoltán dr., Lukács László, Návay Lajos, Novák Aurel, Papp Géza dr., Szappanos István (?), Vertán Endre dr., Zachariás János dr. — Ezeket a képviselőház 1905. febr. 18-án tartott ülésében a következő osztályokba osztotta be és pedig az első osztályba: Buzáth Ferencz, Dániel Ernő, Dániel Tibor, Jakabffy Imre, Papp Géza; a másodikba: Dániel László; a harmadikba: Novák Aurel; a negyedikbe: Zachariás János; az ötödikbe: Issekutz Győző; a hatodikba: Burgyán Aladár, Karácsonyi Sándor, Lazár László, Vertán Endre;

a hetedikbe: Kuszka István, Lukács László; a nyolczadikba: Kábdebó Gergely, Lengyel Zoltán, Návay Lajos, Szappanos István. — Ezt a névsort a „Magyarország“ febr. 19. számából irtuk ki; azonban úgy tudjuk, hogy Karátsonyi Jenő gróf is meg lett választva országgyűlési képviselőjének; örmény eredetű országgyűlési képviselők száma (ha a kétes eredetű két képviselőt is ide számítjuk) összesen: hús.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Örmény műkincsek és a hazai „Örmény Múzeum.“ Mind nagyobb az érdeklődés, mely a kül- és belföld örmény eredetű, vonatkozású és célú műkincseknek közös pantheont akar emelni Szamosújvárt az „Örmény Múzeum“ képében. Éppen azért nem érdektelen a hazai örmény műkincsekkel is foglalkozni. — A néhai Fadrusztól is annyira dicsért örmény varrottasokon kívül a történeti értékű egyházi ruhák, kellékek és őshazabeli palástgallérok, stolák, keresztelő kelengyék, díszszoknyák, oltártakarok stb. érdekes kultúra-történeti maradványai, az örmények magukkal hozott, vagy későbbi keletű, de örmény készítményű himzéseknek. Nem érdektelen, hogy itt-ott a reneszánsz, a barokk és a magyar hatás nyomai is észlelhetők a tipikus keleti mintázatú darabokon. — Fadrusz János Szamosújvárt jártában úgy nyilatkozott, hogy az örmény himzések Európában ritkítják párjukat, melyekről egész könyvet lehetne írni. — Ha ezekhez hozzávésszük a tél folyamán Szamosújvárt összegyűlt holmikat s főképp az „Örmény Múzeum-Egyesület“ közgyűlésére érkezett gyergyó-szent-miklósi szenzációs keleti pompájú ingeket, karruhákat, csattós övöket, zsebkendőket s főképp egy remek fejedelmi mellényt: akkor méltányolnunk kell az „Örmény Múzeum“ eszméjét. Némi fogalmat nyújt erről az EKE. rövid időre ujonnan megnyitott örmény himzés kiállítása. („Ellenzék“ márcz. 17. 64. szám).

Igazság, barát, munka. A hazudság egyesíti az embereket egymással, ellenben az igazságot az elválaszsa egymástól. — Barát nélkül az világ egész pusztaság. — A testi munka megszabadít a lelki fáradtságtól. A munka a szegények egyetlen boldogsága. Habár a munka első ízben az emberre mint büntetés méretett; de azért ez a legkönnyebb büntetés és foganatosabb ezer áldásnál is. (A „Bádáni“ után örményből).

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Csemege-sajt a Mezőségről. Mint lapunknak írják, a Schilling Ottó szamosújvári kir. közjegyző mezőségi birtokán Noszolyiban, páratlan kitünőségű csemege-sajt készül és Szamosújvárt egy itteni kereskedő czég üzletében kerül forgalomba. A Schilling-féle „noszolyi sajt“ minőség tekintetében a legkitünőbb és az ismeretes

csemege-sajtokkal bátran kiállja a versenyt, sőt a hazai és külföldi elsőrendű sajtok legnagyobb részénél izletesebbnek és könnyebben élvezhetőnek mutatkozik. Ha a készítmód egyenlősége rendszeresen meg fog tartani s a forgalomba hozatal mennyiség tekintetében is megfelelő leend, remélhető, hogy a nagy városok hoteljei is étlapra írják a „noszolyi csemege sajt”-ot. . . .

Melyik a Mezőség fővárosa? Helyesebben szólva: vannak-e városok az erdélyi Mezőség területén? E kérdésre megvallhatjuk, hogy a szorosabb értelemben vett mezőségi területen három kis városkánál több nem létezik. A három mezőváros pedig a következő: Szék, Kolozs és Mócs. A környékbeli nagyobb városok sokkal távolabb fekszenek, hogysem forgalmi piaczat képezhetnék a Mezőség jelentékeny részének, még annyira, mint például az északi határvonalunkon fekvő magyar szellemű szabad kir. város: Szamosújvár. Hieronimi kereskedelmi miniszter egy alkalommal (mint belügyminiszter) a szamosújvári pályadvaron történt hivatalos fogadtatásánál egy nagy vidék kulturális és forgalmi gremiumának nevezte el ezen utóbbi időben élénk fejlődésnek indult kereskedelmi várost, az a nagy vidék pedig, a melynek közgazdasági életével Szamosújvár folytonos kölcsönhatásban érintkezik, alig lehet más, mint éppen a Mezőség. Alkalmassint a miniszter úr szavait is ily értelemben kell vennünk!

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Delcasse egyik levele. Franciaország külügyminisztere, Delcasse érdekes levelet küldött Pier Khiárnak (Quillard), a „Pro Armenia” szerkesztőjének azon 30.000 frankért, mit ez a francia alkonzul kezéhez juttatott azért, hogy a konzul a mondott összeget a szászuni örmények közt oszssa ki. A miniszter levelében mondja, hogy boldognak érzi magát azért, hogy — bár közvetve — előmozdíthatott egy jótékony célt, egyúttal biztosította Khiártot, hogy az említett közeg híven átszolgáltatja a gyűjtött összeget a váni francia képviselőnek . . . .

Manchesteri örmények új papja: Háruthiun Eghivárteán ezelőtt Smyrnában végzett egyházi szolgálatot. Miután a konstantinápolyi örmény egyházi gyűlés ezt a választást megerősítette, Eghivárteán új állását már elfoglalta. Ezen város tekintélyes vagyonos kereskedői közül a napokban ragadta ki a halál Thokhathéan Mártont (Márdirosz). Boldogult, ki rég lakik angol földön, tiszteletben tartotta mindenha az örmény kereskedő nevét; hetvenhat évet élt. Holt testét a rokonság kívánságára, szülőföldjére: Konstantinápolyba szállították.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA” könyvnyomdája.

Dr. Herrmann Antal. Azt, hogy mit dolgozik ez a nagytudományú férfiú, ki lapunknak is egyik nagyrabecsült munkatársa, hamarosan elmondani nem tudjuk; de annyit mégis mondhatunk, hogy dolgozik legalább is tizszer annyit, mint akárhány más. De most erről ne beszéljünk, hanem e helyett inkább írjuk ide czimeinek hosszú sorozatát: Herrmann Antal, bölcsészet-doktor, polg. isk. tanítóképző intézeti kir. igazgató, a budapesti m. kir. állami polgári iskolai tanítóképzőben (Paedagogium) a német nyelv és irodalom rendes tanára, az orsz. polgári iskolai tanítóvizsgáló bizottság tagja, a kolozsvári tud. egyetemen az ethnographia magántanára, okl. közép-isk. tanár, okl. levéltárnok, az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ és a „Mitteilungen zur Zigeunerkunde“ kiadó-szerkesztője, az Erdélyi Kárpát-Egyesület néprajzi múzeumának tiszteletbeli igazgatója, az „Örmény Múzeum“ tiszteletbeli igazgatója, a magyar néprajzi társaság alapító tagja és titkára és keleti szakosztálya igazgatótanácsának tagja, a berlini, müncheni, bécsi anthropologiai társaságok választott levelező tagja, a váci múzeum-egyesület s a brassói magyar polgári kör tisztb. tagja, az osztrák néprajzi társaság s a nemzetközi folklore-tanács tagja, a nemzetközi cigány tudós társaság vezető-ügyvivője, a polgári iskolai egyesületnek alapító és igazgatósági, a tanítóképző-tanárok orsz. egyesületének alapító és választmányi, a máramaros-megyei tanító-egyesület alapító, a magyar tanítók turista-egyesületének, a tanítóórvaház-egyesületnek választmányi, a nagypénteki társaságnak tiszteletbeli választmányi tagja, az erdélyi honismertető egyesület alapító tagja, az orientálisták nemzetközi congressusa által kiküldött középázsiai bizottságnak és a nemzetközi közép- és keletázsiai társaság magyar bizottságának, valamint az országos magyar szövetség központi választmányának tagja, stb. Egyetemi magántanár 1898. febr. 16. óta.

Főhercegi család és a beteg cseléd. Mivel közöttünk: örmények között is pusztít a rangkor és mi is akárhányszor megvetjük azt, ki nálunknál alacsonyabb származású, példaképen ide iktatjuk a következő fölötté érdekes esetet: A régi kereszténykor felebaráti szeretete látszik visszatérni; az a kor, midőn a pogányok újjal mutattak a keresztényekre: „Ime, lássátok, hogyan szeretik egymást!”

Szálvator Lipót főherceg és Blanka főhercegnő, — 1904. május havában történt — a penzingi Rókus-kórház kápolnájában térdelnek és imádkoznak, hogy jól sikerüljön egy súlyos kimenetelű műtét... És kin végeztek műtétet? A főhercegi pár egyik cselédjének nővérén! Mihelyt u. i. megtudták, hogy hű cselédjök édes nővére, oly nagy bajban van, rögtön oda hajtottak, vigasztalták a szegény leányt és a míg csak a műtét tartott, a kápolnában térdelve imádkoztak a nehéz és veszedelmes műtét sikeréért.

A hű cselédet nagyrabecsülik még ott fent is!

A keresztény szeretet alaptana: Isten gyermekei vagyunk mindnyájan, és Isten előtt egyenlők. Ez az igazi socializmus! Oh jöjjön el a te országod; mert csak így mondjuk igazán szívből:

Mi atyánk, ki vagy a mennyekben... („Jézus szentséges Szívének hirnöke“ után.).

— Hogyan eljár az idő! Fialat tanár voltam, mikor Papp Antal részére megkértem a 18 éves gyönyörű szép, mívelt Molnár Matildnak, dr. Molnár Antal volt országgyűlési képviselőnk, ki akkor még jogász volt, nővérének kezét. Habár régen történt, azért még most is majdnem szó szerint el tudnám mondani akkori kikérő beszédemet: „Vannak dolgok, melyek megmagyarázhatlanok; ilyen a hatás is, melyet bizonyos személyek már az első pillanatban gyakorolnak az emberre“ . . . Mártonfi Antal segédlelkész, ki később erzsébetvárosi főesperes-plebános lett, adta ki a viruló szépséget. Aztán jött a jegyváltás, mely után a vőfelek sűrűn kínálgatták a vendégeket tokaji borral, malozsával vegyített mandulával, tézstanemüvel . . . „Na most üljön le Anti bácsi a jegyese mellé és mulassa őt“ — szóltam a vőlegényhez; mialatt én foglaltam helyet a jegyések között. Leültek a többiek is. Élénken folyt a társalgás. De rövid vártatva feláll a kikérő szónok, még egyszer ismétli szerencse-kívánatait és társaival eltávozik . . . Aztán nemsokára eljött a menyekző napja. És Isten frigyöket, melyre az Ur oltára előtt léptek, megáldotta: egyetértéssel, megelégedéssel, boldogsággal, bő anyagi vagyonnal és jó gyermekekkel. Gondos, jó nevelést adtak mindegyiknek. Legnagyobb fiúgyermekök államvasúti mérnök (Arad), a legkisebb (dr. Papp Gusztáv) most nem régen foglalta el avárosnál gazdasági tanácsnoki állását; Gerő és Antiból pedig igen ügyes gazda-kereskedő lett. A boldogság fokozódott, mert a három leány is szépen fejlődött . . . De a halál angyala megirigyelte ezt a ritka földi boldogságot. Elragadta előbb a családnak dicsőségét, e város és nemzetiségünk egyik büszkeségét: dr. Molnár Antalt, azután elvitte a család szemefényét, őrangyalát: a háziasszonyt és végre, hogy pusztító munkája teljes legyen, megfosztotta a derék családot a családfőtől is, midőn id. Papp Antalt életének 75. évében 1905. január 30-án kiszólitotta az élők sorából. Mintája, példánya volt a régi örmény jó családapáknak! Mikor nem volt vásárban (mert ezelőtt, míg birta sűrűn járta a vásárokat: marhát vett), szabad óráit a piacon a Pál testvérek boltja előtt töltötte. Volt itt rendes ülőhelye . . . és társaival jól eltöltötték az időt; a beszéd tárgy rendszeren a kereskedés, gazdálkodás . . . köréből került elő. De el-elbeszélgettek vásári élményeket is többnyire — örményül. Ha azonban megkondult a déli harang, vagy estve meghúzták „Ave Mariá“-ra a harangot, azonnal felkelt helyéről, kalapját levette és utca hosszánt imádkozva testvéreivel vagy fiaival haza ment. „Ni mily szépen mennek Pappék haza!“ Estve többé el nem távozott a háztól. Mióta oly nagy gazdaságot és kereskedést folytattak marhával, disznóval . . . néhai volt elhunyt öcsésével: Tódrorral a vezető. Kettejük tudta és belegegyezése nélkül a testvérek, vagy fiúk mit se tettek. Most N o r s z e s z a gazda, kinek sokban nagy segítségére van igen ügyes, eszes, művelt ángya: özv. Papp Tódorné szül. K e r e k e s E m i l i a. Ez az ügyes asszony, ki fiatalabb korában ritka szépség volt, roppant teendői mellett tud időt szakítani arra, hogy gondos, helyettesanyai figyelmet fordítson elhunyt sógorasszonya (kivel példányszerű egyetértésben élt) leánygyermekkeire, gyakorolja a jótékonyág cselekedeteit, elmenjen gyakran a templomba, sokszor a jóságokra, látogatásokat tessen menyje házában . . . , sőt még arra is, hogy bőven adagasson el a „sanatorium-sorsjegyek“-ből. Akárhány nő vehetne példát a derék Kerekes Emiliától — sok tekintetben; mert ez a vallásos nő volt az, ki még a közmondást is, mely azt tartja, hogy: „Két nő egy fedél alatt el nem élhet“ — meghazudtolta.